

УДК 373.5.016 : 91

Л.Б. Паламарчук

Київський університет імені Бориса Грінченка

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ І ВІДБОРУ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СКЛАДОВОЇ ЗМІСТУ ШКІЛЬНИХ КУРСІВ ГЕОГРАФІЇ

У статті розглядаються основні педагогічні принципи формування і відбору соціокультурної складової змісту шкільних курсів географії.

Ключові слова: зміст географічної освіти, принципи формування і відбору змісту, соціокультурна складова змісту географічної освіти, компетентність.

L. Palamarchuk

FORMATION AND SELECTION PRINCIPLES OF SOCIAL-CULTURAL COMPONENT IN THE CONTENT OF SCHOOL GEOGRAPHY COURSES

The article highlights the main pedagogical principles of formation and selection of social-cultural component in the content of the school geography courses.

Key words: content of geographical branch of education, principles of formation and selection of the content, social-cultural component in the content of geography, competence.

Л.Б. Паламарчук

ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ И ОТБОРА СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СОСТАВЛЯЮЩЕЙ СОДЕРЖАНИЯ ШКОЛЬНЫХ КУРСОВ ГЕОГРАФИИ

В статье рассматриваются основные педагогические принципы формирования и отбора социокультурной составляющей содержания школьных курсов географии.

Ключевые слова: содержание географического образования, принципы формирования и отбора содержания, социокультурная составляющая содержания географического образования, компетентность.

Вступ. Нині зміст географічної освіти є досить рухливим компонентом навчально-виховного процесу. Змінюється він у зв'язку з прогресом географічної науки, соціокультурними перетвореннями в суспільстві, а також із розвитком педагогічної теорії, дидактики, предметних методик тощо. В суспільстві йде пошук гуманістичних основ освіти як головного шляху відродження національної культури. Досягненням останніх років в освіті є: «...стійкі педагогічні тенденції – особистісна орієнтація навчання; введення профільного навчання; індивідуалізація освітніх траєкторій школяра; евристичне спрямування навчання; створення учнями портфоліо, інформатизація навчального процесу, використання Інтернет-технологій і ресурсів...» [1, с.5]. Ці тенденції вносять до змісту освіти нові поняття, принципи, методи, технології навчання. Сучасна школа знаходиться в стадії принципових перетворень, зміни мети і змісту освіти. Зміст освіти – це частина соціального досвіду людства, яку школяреві необхідно засвоїти. Зміст сучасних шкільних курсів географії ґрунтується на основних географічних законах, закономірностях, поняттях і термінах, умінь і навичках, що створюють наукову базу розвитку особистості нинішнього учня, формують його наукову картину світу. Актуальність проблеми зумовлена багатьма зовнішніми і внутрішніми факторами розвитку освіти взагалі та географічної зокрема. Перехід від «знанневого» навчання до «соціокультурного» робить процес навчання географії спрямованим на розкриття його соціокультурної складової змісту в шкільних курсах географії. Посилення соціокультурної складової змісту предмета

«Географія» в основній школі та етнокультурного і соціокультурного змісту шкільної освіти в старшій профільній школі спонукають працювати над цією педагогічною проблемою науковців, учених-методистів, творчих викладачів і вчителів.

Вихідні передумови. Аналізуючи останні роботи з педагогіки і методики викладання географії, ми виявили, що досліджувана проблема є актуальною, вона цікавить багатьох науковців, педагогів, методистів, учителів. У дослідженнях зарубіжних і вітчизняних учених-методистів з географії є певні напрацювання в цьому напрямі. У працях М. Баранського, І. Барінової, А. Бібик, О. Ворокути, Т. Герасимової, Й. Гілецького, А. Даринського, Л. Даценко, І. Душиної, Г. Ісаєвої, С. Капіруліної, С. Коберника, М. Ковалевської, В. Коринської, В. Корнєєва, М. Криловця, Л. Круглик, В. Кудирка, О. Лобжанідзе, В. Максаковського, І. Матрусова, Т. Назаренко, Л. Панчешнікової, А. Сиротенка, М. Сороки, П. Скавронського, О. Топузова, Б. Чернова, А. Уварової, у досвіді роботи творчих вчителів країни О. Бурлаки, О. Бірюк, Г. Карпюк, Р. Коваленка, О. Литвинчук, Г. Орлової, Н. Пушкар, О.Рибки, Т. Рихлик, Н. Синьої, Л. Сушик, О. Філіпчук, Н. Шипко започатковується методичний аспект цього педагогічного явища. Проблема потребує детального вивчення, конкретних рекомендацій і практичних порад учителю-практику. У своїх дослідженнях ми розкриваємо цю проблему, безпосередньо брали участь у створенні Державних стандартів, навчальних програм, підручників, посібників, методичних розробок і рекомендацій.

Метою даної публікації є розкриття та обґрунтування основних принципів формування і відбору соціокультурної складової змісту шкільних курсів географії. Матеріал статті дасть змогу спрямувати роботу вчителів, методистів та вчених на подальше вдосконалення змісту географічної освіти та його соціокультурної складової.

Виклад основного матеріалу. Зміст освіти залежить від соціального замовлення, підходу до формування і його відбору, наповнення відібраним навчальним матеріалом діючих підручників, посібників тощо. В сучасній дидактиці існує підхід, коли зміст навчання ототожнюється з основами наук, які учень повинен сьогодні засвоїти. Інший підхід пропонує зміст навчання розглядати як знання, уміння, навички, що повинні сформуватися в учня через повсякденну життєво-практичну інформацію, елементи міфології та досвід життєдіяльності. Прагматичний підхід включає лише такі знання, уміння, навички, які знадобляться учням безпосередньо у житті. Соціально-центричний підхід пропонує під час відбору змісту навчання керуватися інтересами суспільства і держави. Культурологічний підхід пропонує під час формування навчального змісту залучати досягнення людства в галузі культури, мистецтва, народних традицій, звичаїв. Особистісно-центричний підхід у центр усього навчального процесу ставить особистість дитини. Тоді зміст навчання не є фіксованим, не пропонується набір певних знань, умінь, навичок, які школяреві необхідно передати. Він сам вирішує, що йому цікаво і що він буде вивчати.

Нинішні шкільні курси географії містять основи сучасної географічної науки, яка представлена багатогалузевими географічними дисциплінами (вчені нараховують їх понад 100). Шкільна географія – базовий навчальний предмет, що входить до складу загальноосвітніх предметів галузі «Природознавство». Державний освітній стандарт гарантує вивчення географії як базового предмета, предмета профільного рівня і предмета за вибором. Соціально-економічні зміни в суспільстві вимагають посилення спрямування освіти на особистість учня, його всебічний розвиток, спонукають переглянути процес активізації навчальної діяльності школярів, орієнтують на засвоєння нових методологічних підходів до дослідження цього явища.

Основна тенденція суспільства ХХІ ст. – соціокультурний розвиток. Його повинна забезпечити освіта. Людство сподівається на соціокультурну місію освіти, що забезпечить становлення «культурної людини», яка відповідає нормам соціокультурного розвитку суспільства в усіх формах своєї життєдіяльності: свідомості, поведінці, творчості, соціальній взаємодії. Тому освіта і визнана одним із основних факторів розвитку людини майбутнього. Проте неможливо уявляти освіту лише через аспект озброєння учнів знаннями, вміннями і навичками, які забезпечують адаптацію в сучасній культурі соціуму. Сучасна освіта базується і на розвитку молодого людини. Нині освітній процес виступає як єдність навчання й виховання школярів, одержання ними «живого знання», знання, що має

особливе значення для розвитку їх особистостей [2].

Кожне суспільство (соціум) визначає мету, завдання, зміст, структуру та технології освіти. Категорія «якість освіти» змінювалась на кожному етапі розвитку людства. Саме якісна освіта сприяє формуванню монолітної нації, розвитку демократії та суспільної солідарності, толерантності та милосердя, виховує добре поінформованих свідомих громадян. Суспільство ХХІ ст. вимагає змін щодо розвитку цивілізації, змінює обставини життя людини, вимагає змін функціонування освіти, розуміння її якості та пріоритету. Розвиток людства набуває дедалі динамічного характеру та подальшої глобалізації. У наш час всі проблеми Землі стали глобальними. Життям людей на Землі управляють планетарні, глобальні протиріччя. За даними наукових прогнозів, у цьому столітті будуть поглиблюватися і розширюватися кризові явища. Глобальна енергетична криза поставить перед ученими завдання пошуку нових джерел енергії, розширення відомих родовищ паливних корисних копалин та нових способів їх видобування. Це буде спонукати вчених всього світу об'єднувати всі зусилля для пошуків нових джерел енергії.

Глобального характеру набуває і екологічна криза. У високорозвинених країнах загострюється проблема водних ресурсів, особливо питної води. Виникає необхідність мобілізації всіх засобів і ресурсів світової цивілізації на подолання екологічної кризи. Планету Земля охоплює третя криза – глобальні зміни клімату, посилення дії стресових факторів навколишнього середовища на Людину та на всі біоресурси, що потребує величезних резервів енергетичних і матеріально-технічних ресурсів у всіх країнах світу. Крім того, людство переживає великий демографічний вибух. З кожним днем кількість жителів планети зростає. Це призведе до перенаселення вже обжитих територій та виникнення голоду. Тому обґрунтованим є потяг до освоєння нових територій і наукоємних технологій виробництва. Як заявляють фахівці, такі зміни в географічній оболонці призведуть до пониження стійкості імунної системи людей та спонукатимуть пошуки систем штучної її заміни, відновлення і підтримки. Це стане актуальним завданням світової цивілізації.

Усі ці глобальні зміни значно загострюють протиріччя між розумом та невіглаством, що, звичайно, не може не вплинути на мету і зміст освіти. Постає потреба в об'єднанні людського інтелекту для пошуків шляхів пом'якшення кризових явищ та успішного їх подолання. У багатьох галузях освіта повинна не лише давати молодій людині інформацію, знання і вміння відтворювати їх на репродуктивному рівні, а й навчати творчо їх застосовувати. Зміна соціокультурних реалій життя, зміна соціально-економічної формації, інтеграція в європейський і світовий простір, побудова демократичного суспільства покладають на освіту як на соціальний інструмент важливу місію – здійснювати систематизований вплив на процес соціалізації особистості, готувати її до життя, навчати реагувати на зміни життєвих ситуацій. Освіта має залучити молоду людину до знань про культуру, естетику, етику, допомогти їй жити в певному соціокультурному середовищі, ознайомити з правилами життя в ньому,

формуванню активного суб'єкта соціальних і культурних процесів. Зміст освіти в нашій країні має бути надійним фундаментом для «...відродження і розбудови національної системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян Української держави, формування освіченої, творчої особистості, ставлення її фізичного і морального здоров'я, забезпечення пріоритетності розвитку людини, відтворення й трансляції культури і духовності в усій різноманітності вітчизняних та світових зразків» [3, с.6].

Зміст шкільної географічної освіти формується на засадах особистісно орієнтованої та профільно-практичної спрямованості навчання школярів. Під соціокультурною складовою змісту шкільних курсів географії ми розуміємо частину навчального матеріалу, що виражена у фактах, поняттях, законах, теоріях соціокультурного змісту, які знаходяться у певній системі вивчення їх у школі. Це поняття ми розкриваємо в навчальних темах про населення, людство, соціум, культуру, цивілізаційні процеси, проблеми людства тощо. Соціокультурна складова передбачає наявність навчального матеріалу про національно-культурні особливості українського етносу, його ментальність, поведінку, ставлення до природи і життя в соціумі, уміння будувати свої відносини відповідно до норм і правил співжиття; формує у свідомості школяра «картину світу», що притаманна представникові певної культури і соціуму. Принципи формування і відбору соціокультурної складової змісту географії ґрунтуються на методологічних засадах сучасної педагогіки й академічної географічної науки, мають свої критерії та методичне спрямування. Гуманізація навчально-виховного процесу є провідним дидактичним принципом формування соціокультурної складової змісту шкільних курсів географії.

Визначальними чинниками, якими керуються під час формування і визначення змісту освіти для загальноосвітньої школи, є: рівень досягнення науки і техніки в різних галузях; виховання всебічно розвиненої особистості; фізичні й соціально-психологічні можливості учнів певного віку; відповідність обсягу змісту - відведеному навчальному часу на вивчення конкретної дисципліни; наявність навчально-матеріальної бази; відповідність міжнародним стандартам і національним особливостям освіти. Основними принципами формування і відбору соціокультурної складової змісту географії є:

- принцип відображення в соціокультурній складовій змісту навчального географічного матеріалу завдань інтелектуального, соціального, фізичного розвитку особистості, за рахунок чого створюється новий соціокультурний простір, де школяр може гармонійно розвивати всі свої здібності і ставати активним громадянином соціуму;

- принцип максимального наближення відбраного навчального матеріалу до реалій життя (його науковість, сучасність, важливість тощо);

- принцип єдності (соціокультурна складова змісту географічної освіти повинна пронизувати всі шкільні курси);

- принцип безперервності географічної освіти (навчальний матеріал соціокультурного змісту має

бути у всіх природознавчих курсах на всіх рівнях освіти);

- принцип відповідності навчальної інформації соціокультурного спрямування та навчального часу на її пізнання і засвоєння;

- принцип поетапного зростання складності навчального матеріалу соціокультурного спрямування (знання про людину, соціум, культуру та життєвий досвід людства поглиблюються з початкового курсу «Загальна географія» (6 клас) до профільного рівня вивчення географії у старшій школі (10-11 класи);

- принцип навчання школяра використовувати здобуті знання у практичній діяльності, уникати формального підходу в навчанні (під час виконання практичних робіт підкреслювати значення теоретичних знань, їх практичний досвід).

Традиційно під змістом освіти розуміємо досвід людства, який необхідно передати учням для засвоєння. Класики радянської дидактики І. Лернер і М. Скаткін підкреслювали: «Головна соціальна функція освіти – передавання досвіду, який накопичили попередні покоління людей» [4, с.101]. Ця функція освіти пронизує більшість сучасних концепцій розвитку освіти, навчальних програм, підручників. Про навчання, яке іменується як знаннево-орієнтоване, польський учений Ч. Купісевич писав: «...глибина розуміння учнями певного фрагмента дійсності пропорційна кількості вивченого навчального матеріалу» [5, с.98]. Російські дидакти І. Лернер і В. Краєвський відмічали, що «...в процесі навчання як системі головним системоутворюючим елементом є зміст освіти (навчальний матеріал, що розкриває мету освіти)» [6, с.124].

Особистісно зорієнтоване навчання дещо змінює уявлення про зміст освіти. На першому плані знаходиться діяльність самого учня, його внутрішнє освітнє збагачення та розвиток. Освіта в цьому випадку – не стільки передавання учню знань, скільки учіння, що проявляється в учневі, формування себе. Під поняттям «зміст» російський педагог А.В. Хуторський розуміє сукупність елементів і процесів, що складають основу об'єктів і зумовлюють існування, розвиток, зміну їх форм [1]. У своїй статті Т.Г. Назаренко зауважує, що «...на зміст географічної освіти в профільній школі покладається дуже важлива функція соціалізації особистості...» [7, с.22]. Проте головне протиріччя формування змісту загальноосвітньої школи в тому, що кількість нової наукової, технічної, культурної інформації, в світлі якої розширюється, уточнюється, переглядається зміст, постійно зростає, а час на його засвоєння якщо не зменшується, то залишається незмінним.

До загальнометодологічних принципів формування змісту відносять: загальноосвітній характер навчального матеріалу; гуманістичну та гуманітарну спрямованість змісту; зв'язок навчального матеріалу з практикою змін у нашому суспільстві; основоутворюючий і системоутворюючий характер навчального матеріалу; інтегративність; гуманітарно-етичне спрямування змісту освіти; розвивальний характер навчального матеріалу; взаємозв'язок і взаємозалежність споріднених предметів.

До критеріїв відбору змісту освіти відносяться: відображення в змісті освіти завдань формування всебічно розвиненої особистості; висока наукова і практична значущість змісту, що входить до основ наук; відповідність складності змісту реальним можливостям засвоєння його школярами певного віку; відповідність змісту часу, що відведений на вивчення навчального предмета; врахування міжнародного досвіду побудови змісту середньої освіти; відповідність змісту навчально-методичній і матеріальній базі школи.

Останнім часом посилилась увага вчених до феномену соціокультурної компетентності як ключового компонента освіти школярів, одного з важливих показників готовності особистості до співжиття у полікультурному середовищі. Ця проблема в методиці навчання географії є дещо новою, однак у більшості наукових праць вона здебільшо-

го розглядається в контексті навчання предмета в основній та старшій школі.

Висновки. Одним із важливих завдань удосконалення та модернізації вітчизняної освіти є її зміст. Посилення соціокультурної складової змісту шкільних дисциплін сприяє загальній гуманізації навчально-виховного процесу. Зміст шкільних курсів географії теж потребує соціокультурного посилення. У процесі формування та відбору соціокультурної складової змісту шкільних курсів географії необхідно дотримуватися певних дидактичних принципів його проектування. Це дозволить учням одержувати географічні знання, які є поєднанням знань про природу та суспільство, ґрунтовною основою у формуванні наукового світогляду.

Рецензент - доктор педагогічних наук, професор В.П. Корнєєв

Література:

1. Хуторской А.В. Современная дидактика / А.В. Хуторской. - М.: Высш. школа, 2007. - С. 5; 169.
2. Шамова Т.И., Давыденко Т.М. Управление образовательным процессом в адаптивной школе. - М.: Центр «Педагогический поиск», 2001. - С. 10-13.
3. Державна національна програма «Освіта. Україна XXI століття». - К.: Райдуга, 1994. - С. 6-14.
4. Дидактика средней школы. Некоторые проблемы современной дидактики / Под ред. М. Скаткина. - М.: Просвещение, 1982. - С. 101.
5. Куписевич Ч. Основы общей дидактики / Пер. с польск. О.В. Долженко. - М.: Высш. школа, 1986. - С. 98.
6. Теоретические основы содержания общего среднего образования / Под ред. В.В. Краевского, И.Я. Лернера. - М.: Педагогика, 1983. - С. 124.
7. Назаренко Т.Г. Зміст і структура географічних курсів для профільної школи // Географія - 2008. - № 9. - С. 22-23.

УДК 911 : 371.3

Л.І. Підоріна

Кременчуцька загальноосвітня школа № 31

Н.І. Гавриленко

Піщанська гімназія, Кременчуцький район Полтавської області

ЗНАЧЕННЯ РІВНЕВОГО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ

У статті розкрито значення рівневого навчання географії для визначення професійної орієнтації учнів. Викладені пропозиції по організації рівневого навчання географії в допрофільній і профільній школі.

Ключові слова: рівні діяльності (майстерності, досягнень, компетенцій), ступінь абстракції.

L. Pidorina, N. Gavrylenko

VALUE OF GEOGRAPHY LEVEL STUDY FOR PROFESSIONAL ORIENTATION OF PUPILS

The article shows the value of geography level study for definition of professional orientation of pupils. Suggestions as to the organization of geography level training in pre-profile and profile school are stated.

Key words: activity levels (skill, achievements, competences), abstraction step.

Л.И. Пидорина, Н.И. Гавриленко

ЗНАЧЕНИЕ УРОВНЕВОГО ОБУЧЕНИЯ ГЕОГРАФИИ ДЛЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ОРИЕНТАЦИИ УЧАЩИХСЯ

В статье раскрыто значение уровневого обучения географии для определения профессиональной ориентации учащихся. Изложены предложения по организации уровневого обучения географии в допрофильной и профильной школе.

Ключевые слова: уровни деятельности (мастерства, достижений, компетенций), степень абстракции.

Вступ. Головним завданням сучасної освіти є виявлення та розпізнавання природних задатків учня, створення оптимальних умов для їх максимального розвитку, формування на цій основі адекватних здібностей та підготовка кожного учня

до певної професійної діяльності. Виконання цього завдання можливе за умов перетворення сучасної академічної загальноосвітньої школи в загальноосвітню професійно орієнтовану [2]. Однією з важливих умов реалізації поставленої мети є організація у до-